

Marczewski, Marek

Refleksja teologiczno-kanoniczna i socjologiczna na temat diakonatu stałego

Studia Teologiczne 11, 291-301

1993

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAREK MARCZEWSKI

REFLEKSJA TEOLOGICZNO-KANONICZNA I SOCJOLOGICZNA NA TEMAT DIAKONATU STAŁEGO

Andreas Weiß, *Der Ständige Diakon. Theologisch-kanonistische und soziologische Reflexionen anhand einer Umfrage*. 2. Aufl. Würzburg 1992 ss. 395. Echter Verlag. Forschungen zur Kirchenrechtswissenschaft. Bd. 10.

Fakt, że praca Andreasa Weissa ukazała się w drugim nakładzie, i to w tak krótkim czasie (1. wyd. — 1991 r.), świadczy o zainteresowaniu problemem. Autor jest diakonem stałym¹ i autorem prac z zakresu diakonatu i prawa kanonicznego².

Tego typu publikacja ukazała się po raz pierwszy w 1983 r. Było to studium G. Wollmann³, w którym badaniem objęto wówczas 253 diakonów stałych mieszkających na terenie Niemiec przed zjednoczeniem.

Studium Weissa składa się z Przedmowy, Wykazu literatury i skrótów, czterech rozdziałów i aneksów (m.in. tabelaryczne przedstawienie wyników, teksty ankiet).

W rozdziale pierwszym (s. 43-58) zawarto refleksję nad zamysłem i celem tego studium oraz treścią poszczególnych rozdziałów.

Rozdział drugi (s. 59-112) poświęcono omówieniu współczesnej historii diakonatu stałego, tendencjom i inspiracjom charakteryzującym współczesną refleksję nad diakonatem stałym. Tu też zamieszczono hipotezy, których weryfikacji spodziewał się Autor w wyniku analizy ankiet.

¹ Urodził się w 1954 r. w Gnotzheim (Bawaria, Niemcy). 1984-1990 studia prawa kanonicznego w Strassburgu. 1990 — doktorat. Od 1983 r. sędzia Oficjalatu biskupiego w Rottenburgu (Niemcy); w 1987 r. wyświęcony na diakona stałego.

² *Der Ständige Diakon. Aspekte seiner Verwirklichung in der Diözese Rottenburg-Stuttgart*, Rottenburg 1986; *La théorie de droit canonique a Munich aperçu critique*, „Praxis juridique et religion” 3:1986 s. 91-102.

³ *Die Ständigen Diakone. Berufswirklichkeit und Selbstverständnis*, Mainz 1983. Omówienie w j. polskim: ChS 16:1984, nr 10, s. 63-71; AK 76:1984, t. 102, s. 341-345; RTK 31:1984, nr 6, s. 181-185.

Trzeci rozdział (s. 113-250) zawiera analizę ankiet, a w czwartym (s. 251-287) dokonano weryfikacji przyjętych na wstępie studium hipotez.

Andreas Weiss w swej książce przedstawił rezultaty badań, które przeprowadził w 1987 r. na terenie diecezji Rottenburg-Stuttgart. Objęto nim tak diakonów stałych, jak ich żony i wdowy po diakonach stałych.

Na 107 ankiet rozesłanych pośród diakonów stałych i 110 ankiet wysłanych do żon lub wdów po diakonach stałych Autor otrzymał 97 odpowiedzi ze strony mężczyzn (89,8% — 92, 0% Dza, 87,9% Dzac*) oraz 94 odpowiedzi ze strony kobiet (85,4% — 87,5% MDza, 83,9% MDzac).

W niniejszym omówieniu zajmiemy się jedynie przedstawieniem wyników ankiet. Pominieśmy rozdział drugi, a to z tej racji, że na temat diakonatu stałego w literaturze polskiej możemy odnotować znaczącą już liczbę publikacji⁴.

*

Myślę, że naszą refleksję warto rozpocząć od najczęściej podnoszonego tematu, a mianowicie zawodowej tożsamości diakonów stałych, by następnie zająć się zagadnieniem ich miejsca w trójstopniowej hierarchii kościelnej, ich posługi oraz znaczeniem i rolą sakramentu małżeństwa dla jej pełnienia. Zagadnienia dalsze to ich społeczne pochodzenie, kwestie wykształcenia i kształcenia permanentnego.

Jak już wcześniej zaznaczyłem odpowiedzi na ankietę przesłało 97 diakonów stałych diecezji Rottenburg-Stuttgart, tzn. 51 wykonujący zawód cywilny oraz 46 pełniących swą posługę zawodowo.

W porównaniu do kleru diecezjalnego i zakonnego diakoni stali stanowią w zasadzie jednolitą grupę osób w wieku od 40 do 60 roku życia. Jedynie 19,1% wszystkich diakonów posiada ponad 61 lat. Pośród księży procent ten jest o wiele wyższy, bo stanowi prawie 43,0%. Oczywiście, młodsze roczniki prezbiterów zdecydowanie dystansują diakonów stałych, co jest zrozumiałe. Zgodnie z can. 1031 par. 1 CIC do otrzymania święceń kapłańskich wymaga się ukończenia 25 lat życia, a święcenia diakonatu kandydat żonaty może otrzymać najwcześniej w wieku 35 lat życia (can. 1031 par. 2 CIC).

Interesujące, że nie ma jednorodności pomiędzy diakonami pełniącymi swą posługę zawodową a diakonami posiadającymi zawód świecki w sprawie uznania wyznaczonej prawem granicy wieku⁵. 82,6% Dza i 58,8% Dzac (!) uważa, że w tym wieku osiąga się stabilność w małżeństwie i rodzinie oraz zawodową (30,4% Dza i 17,6% Dzac). 34,8% Dza i 14,7% Dzac (!) wskazuje na dojrzałość osobowości.

Przeciwnicy (41 osób) ustalonej granicy wieku uważają, że stabilizację można osiągnąć wcześniej (27,7% Dza, 41,2% Dzac), a nadto wskazują na utratę cennej energii

* Wprowadzone powyżej skróty oznaczają:

Dza — diakoni pełniący swą posługę zawodowo

Dzac — diakoni wykonujący swój zawód cywilny

MDza — małżonki/wdowy diakonów pełniących swą posługę zawodowo

MDzac — małżonki/wdowy diakonów wykonujących swój zawód cywilny

⁴ 1. Entwicklung des Forschungsprogramms; 2. Der Diakon gestern und in heutiger Theorie; 3. Der Ständige Diakon in der Realität; 4. Quo vadis, diaconus?

⁵ M. Marczeński, *Diakonat stały w polskiej posoborowej literaturze teologicznej*, Bibliografia (1964-1985). RTK 34:1987, z. 6, s. 96-103; *Diakonat stały w Kościele współczesnym*. Praca zbiorowa pod red. M. Marczeńskiego. Suwałki 1991.

Zob. także opracowania dotyczące historii i współczesności diakonatu: „Novum” 1979 nr 4-5; „Vox Patrum” 9:1989, z. 17, s. 563-836.

⁶ Pomijam tu opinie dotyczące granicy wieku celibatariuszy diakonów, dla których diakonat jest stopniem przejściowym na drodze do święceń prezbiteriatu (zob. s. 223, 331-332).

(36,4% Dza (!), 29,4% Dzac). Przeciw trwale ustalonej granicy wieku występuje w tej grupie 31,8% Dza (!) oraz 5,9% Dzac. Zaskakuje — właśnie tu — zgłoszenie podwyższenia granicy wieku, i to tylko przez diakonów wykonujących zawód cywilny (23,5%).

*

1. Problem zawodowej tożsamości diakonów stałych związany jest przede wszystkim z próbą odpowiedzi na pytanie, co to jest diakonat stały i kim jest diakon stały⁷.

Tym, co decyduje o zawodowej tożsamości jest motywacja, która skłania do wyboru posługi, identyfikacja z zawodem, akceptacja ze strony parafii i osób w niej pracujących zawodowo, a także przekonanie o roli jaką pełni w parafii ze strony parafian i jego własne ujęcie i rozumienie urzędu/posługi.

a. Andreas Weiss notuje tożsamość lub zbieżność motywów, które zdecydowały o wyborze posługi diakona stałego. I tak miejsce pierwsze zyskały racje typowo diakańskie, pomoc bliźniemu: „być sługą człowieka potrzebującego pomocy” (82,6% Dza, 78,4% Dzac) i „budować mosty pomiędzy parafią a stojącymi z dala” (60,9% Dza, 74,5% Dzac). Zwraca uwagę podkreślenie tego wymiaru służby przez diakonów pracujących zawodowo.

Również znaczące jest podkreślenie przez diakonów „realizacji swego powołania” (65,2% Dza, 64,7% Dzac). Mniejsze znaczenie przypisują swemu „wkładowi w odnowę urzędu” przez przyjęcie święceń (34,8% Dza, 33,3% Dzac), a zupełnie zaskakuje zbyt mało — w moim przekonaniu — przyznanie temu święceniu przez diakonów pracujących w zawodach cywilnych roli „łączącej urząd kościelny z małżeństwem”: 21,7% Dza, 7,8% Dzac (!).

Odpowiedzi żon diakonów na pytanie o motywy podjęcia przez męża posługi wskazują tendencje podobne.

Przy okazji tego pytania zwrócono się z prośbą o odpowiedź, czy podejmując decyzję zostania diakonem stałym nie chcieli zostać wcześniej prezbiterami lub zakonnikami oraz, czy diakoni pracujący zawodowo, gdyby to było możliwe, podjęliby pełnienie posługi zawodowo?

Otrzymane wyniki wskazują, że 37,0% Dza i 43,1% Dzac miało wcześniej zamiar zostać księdzem lub zakonnikiem, a 56,5% Dza i 47,1% Dzac nie miało takiego zamiaru. Natomiast jeśli chodzi o zmianę formy posługi, to 45,1% diakonów pracujących zawodowo w zawodzie cywilnym zmieniłoby swą pracę na wyłącznie w Kościele. Natomiast racje przemawiające za pozostaniem przy dotychczasowej formie posługi (51,0%) w przekonaniu Autora wydają się „zaskakujące”: jedynie co czwarty (26,9%) traktuje swój zawód jako miejsce swej posługi, a co trzeci wykonywanie zawodu przy jednoczesnym pełnieniu posługi traktuje jako „uniezależnienie się od Kościoła” (34,6%).

⁷ Zagadnienia tego nie będziemy tu rozwijać szczegółowo. Myślę, że wystarczy zanotować jedynie uwagi Autora: „Der Diakon ergänzt die Einbehngigkeit der anderen sakramentalen Ämter in der Kirche, deren Hauptaufgabe die Leitung ist. Leitung erfordert stets ein gewisses Darüberstehe, was schnell zu Kommunikationsstörungen mit der Basis führt. Aufgabe des Diakons ist die Überwindung des Konfliktpotentials auf der Ebene des kirchlichen Amtes einerseits, aber ebenso die stärkere Rückbindung des Amtes an die Gemeinde [...]. Ald Mamm des Volkes wird alle Schritte der Menschen auf Gemeinschaft und Kirche hin stützen, seine besondere Sorge gilt den Menschen am Rande von Gesellschaft und Kirche. Er soll diese Menschen aus ihrer Isolation heraus und zur Gemeinschaft/Gemeinde hinführen [...]. Der Ständige Diakon ist aber nicht nur eine Einrichtung mit zentripetaler Wirksamkeit, er gehört als Amt ebenso zur kirchlichen Innendimension. Im Innen der Gemeinde ist dem Diakon besonders die Entwicklung eines missionarischen Bewußtseins aufgetragen »die Dynamisierung der ganzen Kirche auf die Menschen hin«” (s. 89-90).

b. O identyfikacji z pełnionym zawodem świadczy chęć jego ponownego wyboru. Poświadczą ją 95,5% diakonów: 97,8% Dza i 94,1% Dzac. Żony lub wdowy po diakonach w 81,9% stwierdzają, że potwierdziłyby ponownie wybór męża (80,9% MDza, 82,7% MDzac). Są jednak w tej sprawie bardziej niezdecydowane niż ich mężowie (11,9% MDza, 15,4% MDzac) i przeciwnie ponownemu wyborowi (4,8% MDza, 1,9% MDzac).

Również polecenie pełnionego przez siebie zawodu swoim dzieciom świadczy o identyfikacji się z nim. W przypadku diakonów stałych i ich żon⁸ można wskazać na znaczące różnice w wynikach. Kobiety częściej nie polecałyby swym dzieciom tego zawodu niż ich mężowie, i to żony diakonów posiadających zawód cywilny: 10,5% MDza, 23,5% MDzac. Natomiast polecałoby ten zawód 67,5% Dza i 71,4% Dzac oraz 52,6% MDza i 52,9% MDzac.

c. 60,0% diakonów (58,7% Dza, 60,8% Dzac) przekonanych jest o „pełnym i całkowitym” zaakceptowaniu ich przez parafię, a „po części”, a więc wyrażono tu lub sygnalizuje się niepewność, 35,0% (30,4% Dza, 39,2% Dzac). Ich żony wykazują podobne przekonanie: 63,8% jest przekonanych o zupełnym przyjęciu ich męża przez parafię (54,8% MDza, 71,1% MDzac), a 28,7% sygnalizuje niepewność: 33,3% MDza, 25,0% MDzac.

Przekonanie o akceptacji przez proboszcza i innych współpracowników w duszpasterstwie zgłasza 57,7% diakonów: 63,0% Dza i 52,9% Dzac.

W przekonaniu Autora zaskoczeniem okazuje się stwierdzenie diakonów, którzy z racji święceń przynależą do kleru, że jedynie minimalna liczba wiernych uważa ich za kleryków: 22,7% diakonów jest przekonanych, że parafianie uważają ich za przynależących do kleru (28,3% Dza, 17,6% Dzac), 33,0% za przynależących do stanu świeckiego (21,7% Dza, 43,1% Dzac), a 28,9% nie może powiedzieć, za kogo ich uważają parafianie (34,8% Dza, 23,5% Dzac).

43,3% ogółu diakonów jest przekonanych, że wierni uznają ich za samodzielnych współpracowników (*eigenständiger Mitarbeiter*): 47,8% Dza i 39,2% Dzac, a za „pomocnika proboszcza” (*Gehilfe des Pfarrers*) 35,0% ogółu diakonów: 17,4% Dza, 51,0% Dzac. 20,6% ogółu diakonów uważa, że w oczach parafian są namiastką ze względu na brak prezbiterów (21,7% Dza, 19,6% Dzac), a 13,4% — „dziewczynę do wszystkiego”: 13,0% Dza, 13,7 Dzac. Tak więc jako „ostateczność” (*Nothilfe*) i „dziewczyna do wszystkiego” czuje się na parafii, co siódmy diakon stały.

d. Niezwykle ważną rolę w identyfikacji diakona z pełnionym przez siebie zawodem stanowi rozumienie przez niego sprawowanego urzędu. Otóż można wymienić trzy rodzaje rozumienia (ujmowania) urzędu kościelnego: legitymistyczne (podkreśla się rolę święceń, przekazania urzędu przez biskupa i służbę ołtarzowi), komplementarne⁹ (zwraca się tu uwagę na „zawierzenie wspólnoty” (*Vertrauen der Gemeinde*) lub „pełnienie posługi względem sobie powierzonych osób”; „troskę o znajdujących się w potrzebie”, „wkład w odnowę urzędu kościelnego”) i spirytualistyczne („przekonanie, świadomość swego powołania”, „związek z Chrystusem”, pragnienie, „by naśladować Chrystusa”).

⁸ Pytanie sformułowano następująco: Bylibyście Państwo zadowoleni, gdyby Wasze dziecko w przyszłości wybrało zawód diakona lub diakonisy?

⁹ Zdaniem A. Weissa po raz pierwszy na tego typu ujęcie i rozumienie urzędu diakońskiego wskazał J. Caminada (*Der Diakon. Reflexionen über die Dogmatik des eigenständigen „Dienstamtes“ in der Kirche*. Münster 1970) i definiuje go jako „die von der Kirche her institutionalisierte Artikulation jener Bewegung des Geistes auf Kirche hin, die mit dem insitutionalisierten Moment der solidarischen Bewegung des Volkes Gottes in ihrem Dienst an der Welt identisch ist” (tamże, s. 142. Cyt. za: A. Weiss, *Der Ständige Diakon*, s. 89 przyp. 105).

Zob. także: A. Winter, *Das komplementäre Amt. Überlegungen zum Profil des eigenständigen Diakons*. „Communio” 7:1978, s. 269-281.

Znaczące miejsce przypadło ujęciu spirytualistycznemu — 37,3%: 39,0% Dza, 35,9% Dzac oraz komplementarnemu — 34,3%: 35,5% Dza, 33,3% Dzac. Ujęciu legitymistycznemu skłania się w swych odpowiedziach 23,3% ogółu diakonów: 20,5% Dza i 25,6% Dzac. Podobne przekonanie zachowują żony diakonów: spirytualistyczne — 37,6% (38,3% MDza, 37,0% MDzac), komplementarne — 35,3% (35,5% MDza, 35,3% MDzac), legitymistyczne — 22,5% (20,6% MDza, 24,1% MDzac).

2. Wydaje się, że o miejscu diakona w trójstopniowej hierarchii kościelnej zdaje się decydować nie tylko ujęcie urzędu od strony dogmatycznej i pastoralnej, o czym już była mowa w punkcie 1 d., lecz także współczesne tendencje, jakie dają się zauważyć w ruchu diakonackim, a dotyczy one traktowania diakonatu stałego jako modelu mającego na celu „dopuszczenie viri probati do święceń kapłańskich”, a tym samym doprowadzenia do „generalnego rozłączenia celibatu i święceń”, związków diakona z biskupem, wyświęcania diakonów, którzy w imieniu proboszcza kierowali parafią na kapłanów i dopuszczenie dowolności w kolejności (następstwie) zawarcia związku małżeńskiego i święceń.

a. W związku ze stale zmniejszającą się liczbą powołań coraz więcej wspólnot parafialnych zostaje pozbawionych stałej opieki oraz kierownictwa pastoralnego i duchowego. Skoro każda wspólnota chrześcijańska posiada prawo do eucharystii (F. Klostermann), bo jest ona jej najpełniejszym objawieniem, pozostaje zatem idea wyświęcania tzw. viri probati na prezbiterów.

Posługa prezbiterów związana z przewodnictwem Modlitwie Eucharystycznej zgromadzonej wspólnoty parafialnej wyraża się przede wszystkim w zadaniu kierowania w imieniu biskupa miejsca powierzona wspólnotą. I w myśl prawa kanonicznego jedynie prezbiter może kierować parafią: „proboszcz jest własnym pasterzem zleconej sobie parafii” (can 519 CIC): „Gdyby, na skutek braku kapłanów, biskup diecezjalny doszedł do wniosku, że do współdziałania w trosce o pasterzowanie parafią należy dopuścić diakona lub jakąś inną osobę nie mającą święceń kapłańskich, albo jakąś wspólnotę osób, to powinien ustanowić jakiegoś kapłana, który by posiadając władzę i uprawnienia proboszczowskie, kierował działalnością pasterską” (can 517 par. 2 CIC).

Ponieważ diakon stały nie może pełnić funkcji kierowania parafią, pojawiła się zatem idea wyświęcania tzw. viri probati, a więc mężczyzn żonatych na kapłanów, których życie małżeńskie, rodzinne dawałoby gwarancję odpowiedniego sprawowania urzędu i pełnienia posługi. W związku z tym uważa się, że diakonat stały można by uznać za model dopuszczania owych viri probati do święceń kapłańskich¹⁰.

Interesujące, że większość diakonów przyjmuje tego typu rozwiązanie: 68,0% (73,9% Dza, 62,7% Dzac). Sprzeciwia się temu rozwiązaniu 22,7% ogółu diakonów (21,7% Dza, 23,5% Dzac). Żony diakonów przyjmują tego typu rozwiązanie z nieco mniejszą aprobatą: 59,5% MDza, 53,8% MDzac. Sprzeciwia się 28,6% MDza i 26,9% MDzac.

Już tu chciałbym zgłosić swój sprzeciw wobec takiego stawiania problemu, a za tym przemawia opozycja wobec czysto instrumentalnego traktowania diakonatu stałego, która świadczy wymownie o braku rozumienia charyzmatu diakańskiego¹¹.

Jeżeli rozwiązanie to i jemu podobne zostaną przyjęte, to będziemy mieli do czynienia u końca drugiego lub z początkiem trzeciego tysiąclecia z ponownym zanikiem diakonatu.

¹⁰ Pytanie brzmi: „Glauben Sie, daß der Verheiratete Ständige Diakon eine Art Modell darstellen könnte für die Zulassung von bewährten verheirateten Männern zur Priesterweihe, also eine Entkoppelung der bisherigen Pflichtverbindung von Zölibat und Weihe herbeiführen könnte?” (s. 379).

¹¹ Na temat charyzmatu diakańskiego zob. opracowania: A. Altana, *Przywrócenie diakonatu i jego współczesny rozwój*. W: *Diakon stały w Kościele współczesnym*, s. 32-45; Y. Congar, *Der Diakonot innerhalb der „ministerien“ der Kirche*. *Diaconia* XP 2:1966 H. 1 s. 24-41; L. Suenens, *Die theologische Basis des Diakonats*. W: *Konzilsreden*. Hrsg. Y. Congar, H. Kung, D. O'Hanlon. Einsiedeln 1964, s. 78-82.

b. Podobne w swych rozwiązaniach do powyższego jest ujęcie, w którym proponuje się, by diakonów, którzy już w imieniu proboszcza kierują pozbawionymi duszpasterza parafiami wysyłając na kapłanów i powierzać im funkcję proboszcza. Rozwiązanie to jest o tyle lepsze — jeśli w ogóle można mówić tu o jakimś dobru — że nie w sposób zawołowany traktuje się diakonat jako sposób na wyjście z kryzysu powołań.

Tu także akceptacja tego rozwiązania zyskuje większość: 58,8% ogółu diakonów (53,0% Dza, 54,9% Dzac). Zastrzegają oni jednakże niedopuszczenie kobiet (diakonis) do sprawowania tej funkcji. Przeciw temu rozwiązaniu jest 26,8% ogółu diakonów stałych (21,7% Dza, 31,4% Dzac).

Interesujące, że mimo oficjalnego prawnego rozstrzygnięcia¹², które zabrania diakonowi stałemu bezwzględnego prawa kierowania parafią, większość z nich opowiada się za jego przekroczeniem. Jedynie 14,4% ogółu diakonów stałych sprzeciwia się kierowaniu przez nich parafią (15,2% Dza, 13,7% Dzac). 26,8% ogółu uważa, że diakon stały powinien kierować parafią. Jeśli do tego dodamy głosy akceptujące to przekonanie, ale warunkujące bezwzględne przejście funkcji kierowania (przejście parafii pozbawionych księdza: 16,5%; diakon w kościołach filialnych (Filiadiakon): 16,5%; na specjalne zlecenie proboszcza do wykonywania wszystkich funkcji parafialnych: 17,5%; na specjalne zlecenie proboszcza do wykonywania tylko pewnych funkcji parafialnych: 17,5%), to otrzymamy wynik, który nas zaskoczy i wskaże na niebezpieczeństwa dotyczące prawidłowego rozwoju ruchu diakonackiego i tożsamości samego urzędu¹³.

c. Sprawa następna, która powinna być podjęta przez odpowiednie gremia międzynarodowego ruchu diakonackiego, to stosowne rozstrzygnięcia dotyczące związku, jaki istnieje pomiędzy zawarciem związku małżeńskiego a przyjęciem święceń. Praktyka Kościoła w tym względzie jest taka, że przyjęcie święceń poprzedza zawarcie związku małżeńskiego. A. Weiss w swej ankiecie sugerując zmianę dotychczasowego ujęcia, prosił o wyrażenie opinii w tej sprawie.

za zmianą dotychczasowego porządku opowiedziało się 43,3% ogółu diakonów (50,0% Dza, 37,2% Dzac) i 53,3% żon diakonów (52,4% MDza, 57,7% MDzac). Sprzeciw zgłosiło 34,0% ogółu diakonów (30,4% Dza, 37,2/ Dzac) i 22,3% ogółu żon diakonów (21,4% MDza, 23,1% MDzac). W obu tych przypadkach znamieny jest brak decyzji — ponad 20,0%.

d. Najstarsza tradycja wskazuje na ścisły związek diakona z biskupem. Do tego stopnia był on znaczący, że można mówić o tzw. diakonach biskupich¹⁴. W swoim opracowaniu na temat przyczyn zaniku stałego diakonatu stwierdziłem, że za jeden z nich można uznać

¹² I nie tylko prawnego. Zastrzeżenia zgłaszają także teologowie. Zob. przyp. 11 oraz K. Flatten. Kann ein Diakon mit der Leitung einer Pfarrei beauftragt werden. Stallungnahme zu einem kanonistischen Gutachten. Manuskript vom 11.04.1979 (w posiadaniu autora rec.); H. Heinemann. Diakon als Leiter der Gemeinde? W: Der Diakon. Wiederentdeckung und Erneuerung seines Dienstes. Hrsg. von J.G. Ploger, H.J. Weber Freiburg-Basel-Wien 1980, s. 231-240; A. Weiss. Der Ständige Diakon. Aspekte seiner Verwirklichung in der Diözese Rottenburg-Stuttgart, s. 54-60; K. Rahner, Pastorate Dienste und Gemeindeleitung. SIdZ 195:1977, s. 733-744.

¹³ Ślusznie zatem zauważa Autor: „Hier wird deutlich, daß die Diakone oft (noch) einen unreflektierten Helfer — Ethos huldigen, das geweckt wurde die Erwartungen der Gemeinde und Aussagen von Verantwortlichen in den Kirchenleitungen, mitunter aber auch aufgrund eigener — oft „religiös“ motivierter — Erwartungen an sich selbst. Di Diakone orientieren sich in der Suche nach einer sinnvollen Ausfüllung ihrer neuen Rolle offensichtlich an den Aufgaben der Priester/Pfarrer und fixieren ihren eigenen diakonalen Dienst in Abhängigkeit von der Rolle des Priesters. Sie unterstützen so meistens ungewollt eine neue Form des Klerikalismus und erschweren eine grundlegende Erneuerung des gesamten kirchlichen Amtes“ (s. 228).

¹⁴ P.A. Leder, *Die Diakonen der Bischöfe und Presbyter und ihre urchristlichen Vorläufer. Untersuchungen über die Vorgeschichte und die Anfänge des Diakonats.* Stuttgart 1905.

rozluźnienie związków pomiędzy biskupem, jego prezbiterami i diakonami¹⁵. Nie dziwi zatem zwrócenie uwagi na tę sprawę w ankiecie. Pytano tu, czy w przekonaniu diakonów ich kontakt z biskupem, osobami reprezentującymi go i odpowiedzialnymi za dzieło diakonatu stałego w diecezji jest wystarczający.

Połowie wszystkich diakonów wystarcza dotychczasowy kontakt z biskupem: 49,5% (45,6% Dza, 52,9% Dzac). Nie jest zadowolonych 46,4% ogółu diakonów (52,2% Dza, 41,2% Dzac).

Lepiej przedstawia się sytuacja, jeśli chodzi o możliwości kontaktu z osobami reprezentującymi biskupa lub referatem do spraw stałego diakonatu.

3. Jak wiadomo istnieją dwa rodzaje diakonów z racji sposobu, w jaki sprawują swą posługę. Tak więc są ci, którzy posługę diakna traktują zawodowo (diakoni w pełni zaangażowani = hauptberufliche Diakone) i ci, którzy pełnienie posługi łączą z wykonywaniem zawodu cywilnego (nebenberufliche Diakone lub lepiej: Diakone nit Zivilberuf).

a. Pośród diakonów diecezji Rottenburg-Stuttgart, którzy pełnią swą posługę zawodowo największą liczbę, bo aż 61,9% stanowią byli pracownicy sprawujący funkcje kierownicze (Leitende Angestellte — 9,5%), robotnicy wykwalifikowani (Facharbeiter — 23,8%) i sprzedawcy (Kaufleute — 28,6%). Pośród diakonów, którzy pełnią posługę łącząc ją z wykonywaniem zawodu cywilnego tą grupą zawodów jest objętych 45,1% (17,6%; 11,8%; 15,8%). Z kolei udział nauczycieli i urzędników pełniących funkcje diakońskie jest wyższy u diakonów wykonujących zawód cywilny, bo 31,4% podczas gdy u diakonów pełniących swą posługę zawodowo — 19,1%.

Diakoni posiadający zawód cywilny pracują w zasadzie jako nauczyciele, urzędnicy, sprzedawcy i pracownicy sprawujący funkcje kierownicze (łącznie 64,7%), a pracownicy fizyczni stanowią jedynie 17,1% ogółu tych diakonów. Udział natomiast robotników pośród diakonów stałych, którzy pełnią swą posługę zawodowo jest prawie podwójnie wyższy: 33,3%.

b. najwięcej, bo 51-59 godzin tygodniowo pracują diakoni pełniący swą posługę zawodowo: 43,5%. 30,4% spośród nich pracuje 46-50 godzin tygodniowo, 19,6% 60 i więcej godzin tygodniowo. Jedynie 6,5% tych diakonów pracuje 40-45 godzin tygodniowo.

Spśród diakonów łączących swą posługę z wykonywaniem zawodu cywilnego 39,2% pracuje jako diakoni od 10 do 14 godzin tygodniowo. Mniej niż 10 godzin tygodniowo — 37,2%, od 15-19 godzin tygodniowo — 11,8%, a 20 i więcej godzin tygodniowo — 11,8%.

Z powyższych badań wynika, że obie grupy diakonów pracują bardzo długo w ciągu tygodnia i obciążenie ich czasem pracy jest wysokie: 80,4% diakonów pełniących swą posługę zawodowo pracuje od 40 do 59 godzin tygodniowo, a pośród diakonów łączących swą posługę z wykonywaniem zawodu cywilnego jest ich aż 88,2%.

Jednym z pozytywnych objawów dotyczących zaangażowania diakońskiego jest fakt, że nie pełnią oni swej posługi w każdy weekend. Jedynie 27,8% ogółu diakonów wykonuje swą posługę w każdy dzień wolny od pracy, co zdaniem Weissa stanowi znaczące polepszenie w porównaniu z wynikami G. Wollmann.

Jeśli chodzi o stanowisko rodziny wobec niedzielnej posługi ojca, to 33,3% ogółu diakonów uważa, że rodzina zgadza się na ich pracę (38,5% Dza, 28,6% Dzac). 18,5% ogółu diakonów uważa, że można to pogodzić (15,4% Dza, 21,4% Dzac), a 41,8% ogółu diakonów stwierdza, że rodzina zgłasza protest (46,1% Dza, 50,0% Dzac). Podobne jest też stanowisko żon diakonów: zgoda — 33,3% (25,0% MDza, 38,9% MDzac), można to pogodzić: 23,3% (33,3% MDza, 16,7% MDzac), zgłasza protest — 40,0% (33,3% MDza, 44,4% MDzac).

¹⁵ M. Marczewski, *O przyczynach zaniku diakonatu stałego w Kościele Zachodnim*. „Vox Patrum” 1987, z. 12-13, s. 283-290.

W związku z tym powstaje pytanie, czy pełnienie posługi diakańskiej przez mężczyzn — ojców rodzin nie odbywa się kosztem żony i rodziny, czy diakoni poświęcają wystarczająco dużo czasu swym rodzinom.

Połowa mężczyzn uważa, że wystarczająco dużo czasu poświęcają rodzinie: 51,1% ogółu diakonów (40,9% Dza, 60,0% Dzac). 23,4% ogółu nie jest o tym przekonanych (29,5% Dza, 18,0% Dzac). Niepokoi znacząca, bo wynosząca ponad 20,0% liczba niezdecydowanych.

Natomiast stanowisko kobiet, żon diakonów jest w tym względzie mniej optymistyczne. Mniej niż połowa, bo tylko 33,3% żon diakonów pełniących posługę zawodowo uważa, że mąż poświęca wystarczająco dużo czasu rodzinie. 57,7% żon diakonów wykonujących zawód świecki jest o tym przekonanych. Niepokojący jest natomiast protest żon diakonów stałych, którzy swą posługę pełnią zawodowo. Stwierdzają one, że mąż nie poświęca wystarczająco dużo czasu rodzinie: 38,1% (19,2% MDzac). I znów niepokoi wysoki, bo ponad 20,0% niezdecydowanych.

d. Na koniec warto zwrócić uwagę na rodzaje posługiwania spełniane przez diakonów. Tradycyjnie wymienia się trzy obszary ich działalności, a mianowicie pełnienie posługi charytatywnej, liturgicznej i przepowiadania.

Z przeprowadzonych badań wynika, że pierwsze miejsce spośród posług wypełnianych regularnie zajmuje posługa charytatywna (u Weissa niesłusznie określana mianem diakonii) — 38,7%, następnie posługi związane z działalnością liturgiczną (31,9%) i przepowiadaniem (29,4%). Diakoni pełniący swą posługę zawodowo częściej są zaangażowani w posługę związaną z przepowiadaniem, podczas gdy wykonujący zawód cywilny w posługi liturgiczne.

Andreas Weiss wita z zadowoleniem dominację posługi charytatywnej diakonów spośród służb spełnianych regularnie, albowiem w badaniach Wollmann posługi liturgiczne stały na miejscu pierwszym.

Spełnianie posług diakańskich Autor podzielił na trzy kategorie: wykonywane regularnie, przypadkowo i nie wykonywane wcale. Niewątpliwie trudno byłoby wymienić poniżej ich wszystkie rodzaje i kategorie częstotliwości wykonywania. Wskazemy zatem tylko na te, które spełniane są regularnie:

Posługa braterska to duszpasterstwo grup specjalnych (chorzy, ludzie starsi, więźniowie, obcokrajowcy, osoby specjalnej troski): 91,3% Dza, 56,9% Dzac; odwiedziwy w domu: 65,2% Dza, 35,3% Dzac; współpraca lub kierowanie grupami: 45,6% Dza, 35,3% Dzac; towarzyszenie współpracownikom: 43,5% Dza, 15,7% Dzac; kształcenie dorosłych: 34,8% Dza, 15,7% Dzac; duszpasterstwo małżeństw i rodzin: 28,3% Dza, 5,9% Dzac; kręgi rodzin: 10,9% Dza, 7,8% Dzac.

Posługa liturgiczna to missa cum diacono: 45,6% Dza, 52,9% Dzac; liturgia słowa Bożego, nabożeństwa: 56,5% Dza, 35,3% Dzac; liturgia słowa połączona z udzielaniem komunii św.: 52,2% Dza, 23,5% Dzac; udzielanie chrztu: 21,7% Dza, 15,7% Dzac; liturgia pogrzebu: 26,1% Dza, 9,8% Dzac; liturgia sakramentaliów: 21,7% Dza, 11,8% Dzac; asystencja przy zawieraniu małżeństw: 17,4% Dza, 7,8% Dzac.

Posługa przepowiadania to głoszenie kazań: 58,7% Dza, 41,2% Dzac; rozmowy na tematy wiary z pojedynczymi osobami: 63,0% Dza, 15,7% Dzac; nauka religii: 50,0% Dza, 17,6% Dzac; rozmowy na temat wiary w grupach: 37,0 Dza, 15,7 Dzac; katecheza przygotowująca do przyjęcia sakramentów z dziećmi i młodzieżą: 19,6 Dza, 19,6% Dzac; kręgi biblijne: 17,9% Dza, 5,9% Dzac; katecheza dorosłych: 13,0% Dza, 7,8% Dzac.

Tu należy powiedzieć nieco o utrudnieniach, jakie napotykają diakoni w pełnieniu swej służby ze strony współpracowników w duszpasterstwie.

Przede wszystkim wskazują na brak ducha braterstwa: 61,9% ogółu diakonów (58,7% Dza, 64,7% Dzac) oraz traktowanie ich jako konkurentów: 43,3% ogółu (41,3% Dza, 45,1% Dzac). Następnie wskazują na niepewność jeśli chodzi o rozumienie urzędu: 32,0% (32,6% Dza, 31,4% Dzac), przestarzałe struktury pastoralne: 30,9% (32,6% Dza, 29,4% Dzac), niepełny obraz zawodu: 27,8% (15,2% Dza, 39,2% Dzac), przeciążenie prac:

23,7% (32,6% Dza, 15,7% Dzac), za mało odpowiedzialności: 20,6% (21,7% Dza, 19,6% Dzac), zbyt mocne ograniczenie w kompetencji: 14,4% (15,2% Dza, 13,7% Dzac), niewystarczające wykształcenie: 9,3% (8,7% Dza, 9,8% Dzac) i zbyt wiele pracy administracyjnej: 9,3% (15,2% Dza, 3,9% Dzac).

4. Sprawą bardzo interesującą w diakonacie stałym jest wzajemne odniesienie sakramentu małżeństwa i sakramentu święceń tak w teorii jak w praktyce.

Ankietowani diakoni to przede wszystkim mężczyźni w związku małżeńskim 15 lat i dłużej: 83,2% (70,4% Dza, 94,1% Dzac); 12,6% ogółu diakonów, to ci, którzy żyją w związku małżeńskim od 10 do 15 lat (20,5% Dza, 5,9% Dzac). Najmniej ankietowanych to ci, którzy mają najkrótszy staż małżeński — 5-10 lat: 4,2% (9,1% Dza, 0,0% Dzac).

Zgodnie z przekonaniem Jana Pawła II diakon i jego żona mają znaczącą rolę do spełnienia w życiu społecznym i kościelnym: „Stawiając w duchu wiary czoła wyzwaniom małżeńskiego życia i wymaganiom życia codziennego, umacniają życie rodzinne nie tylko wspólnoty Kościoła, ale też całego społeczeństwa. Oni też pokazują jak obowiązki rodzinne, praca i posługiwanie mogą być zharmonizowane w służbie misji Kościoła. Diakoni, żony i ich dzieci mogą być wielką zachętą dla wszystkich, którzy pracują nad rozwojem życia rodzinnego”¹⁶.

Wyniki ankiety potwierdzają pokładane nadzieje. Przede wszystkim, co jest najważniejsze, istnieje silna więź pomiędzy małżonkami, co wyraża się najpierw w tym, że pomoc w pokonywaniu i rozwiązywaniu trudności, na które diakon stały napotyka w pełnieniu swej posługi, znajduje w rozmowie z żoną. Więcej jak 3/4 ankietowanych rozmawia o nich ze swą żoną, a jedynie 1/4 najpierw z przyjaciółmi, kolegami w kręgu diakonackim: 81,9% (84,1% Dza, 80,0% Dzac). Na drugim miejscu wymieniają: modlitwę spontaniczną (58,8%: 69,6% Dza, 49,0% Dzac), modlitwę godzin (48,4%: 41,3% Dza, 54,9% Dzac), doświadczenie życia i wiary własnej rodziny (43,3%: 41,3% Dza, 45,1% Dzac) itd.

Nieco inaczej przedstawiają się wyniki otrzymane na podstawie odpowiedzi żon diakonów. Są one także znaczące. Ich mężowie najpierw szukają pomocy w trudnościach u nich: 76,6 % (80,9% MDza, 73,1% MDzac), a następnie w doświadczeniach życia i wiary własnej rodziny: 45,7% (40,5% MDza, 50,0% MDzac, a więc inaczej niż diakoni mężowie odpowiadają kobiety!), czytaniu Pisma św.: 42,5% (45,2% MDza, 40,4% MDzac), lekturze duchowej: 39,4% (38,1% MDza, 40,4% MDzac), modlitwie spontanicznej: 36,2% (33,3% MDza, 38,5% MDzac) itd.

Interesujące też wydaje się stanowisko żony wobec powołania i posługi męża. Jak wiadomo, zgodnie z rozporządzeniem can. 1031 par. 2 żona musi wyrazić pisemną zgodę na przyjęcie święceń przez męża. Jan Paweł II mówi o tym: „on i jego żona wszedłszy we wspólnotę życia, są wezwani, by pomagać sobie nawzajem (por. *Gaudium et spes* 48). Tak intymne jest ich partnerstwo i jedność w skaramencie małżeństwa, że Kościół słusznie domaga się zgody żony przedtem, zanim mąż zostanie wyświęcony na diakona stałego (kan. 1031 par. 2), ponieważ aktualne pouczenia dotyczące diakonatu stałego wykazują, że kształtowanie i pogłębianie wzajemnej, ofiarnej miłości pomiędzy mężem a żoną stanowi prawdopodobnie najbardziej znaczące zaangażowanie się żony diakona w publiczną służbę jej męża w Kościele. A dziś zwłaszcza nie jest to nieznaczna służba”¹⁷.

Andreas Weiss zapytał zatem o stanowisko żon wobec diakonatu męża przed przyjęciem święceń i o obecne zapatrywanie na tę sprawę.

Jeśli chodzi o problem pierwszy, to ponad połowa żon przed przyjęciem święceń diakonatu przez męża podziałala jego decyzję: 60,6% (64,3% MDza, 57,7% MDzac). Nieco sceptycznie było nastawionych 26,6% żon (28,6% MDza, 25,0% MDzac), a bardzo sceptycznie — 5,3% żon (2,4% MDza, 7,7% MDzac), a odrzucało tę ideę 7,7% MDzac.

¹⁶ Jan Paweł II, *Istota diakonatu: Słudzy tajemnic Chrystusa i sludzy swoich braci i sióstr*. W: *Diakon stały w Kościele współczesnym*, s. 19-20.

¹⁷ Tamże, s. 19.

Interesujące, że w miarę upływu czasu 30,8% żon zmieniło swe stanowisko pozytywnie, a 5,3% żon w dalszym ciągu zajmuje negatywne stanowisko wobec posługi męża.

Na pozytywną zmianę stanowiska wpłynęła współpraca męża z żoną: 34,5% (20,0% MDza, 42,1% MDzac), zadowolenie męża z pełnienia posługi: 24,1% (40,0% MDza, 15,8% MDzac), własna identyfikacja z posługą diakońską: 20,7% (10,0% MDza, 26,3% MDzac), dotychczasowe doświadczenie: 6,9% (20,0% MDza, 0,0% MDza), przyjęcie męża diakona przez parafię: 3,4% (0,0% MDza, 5,3% MDzac).

Na zajmowanie w dalszym ciągu stanowiska negatywnego wpływa: zbyt duże obciążenie, często ponad możliwości żony i rodziny: 40,0% (50,0% MDza, 0,0% MDzac), oddalenie się męża: 40,0% (50,0% MDza, 0,0% MDzac), brak włączenia żony: 20,0% (25,0% MDza, 0,0% MDzac), ograniczenia żony powodowane przez fakt, że mąż jest diakonem: 20,0% (25,0% MDza, 0,0% MDzac), zaskoczenie brakiem miłości bliźniego u męża: 20,0% (0,0% MDza, 100,0% MDza).

Oczywiście zdarzają się także różnice zdań pomiędzy małżonkami. Także ta sprawa stała się punktem zainteresowania Autora.

Z przeprowadzonej ankiety wynika, że diakoni różnią się stanowiskiem wobec swoich żon na temat: wychowania dzieci — 45,7% (45,4% Dza, 46,0% Dzac), sposoby zachowania się partnera — 43,6% (50,0% Dza, 36,0% Dzac), czasu poświęconego domowi — 35,1% (43,2% Dza, 28,0% Dzac), kształtowania czasu wolnego i własnego — 31,9% (27,3% Dza, 36,0% Dzac), Kościoła — 26,6% (20,4% Dza, 32,0% Dzac).

16,0% ogółu ankietowanych diakonów stwierdza, że nie ma pomiędzy nimi a ich żonami żadnych nieporozumień (18,2% Dza, 14,0% Dzac).

Inaczej nieco przedstawia się ta sprawa w odczuciu kobiet. Otóż na pierwszym miejscu stawiają sposób zachowania się partnera: 44,7% (42,9% MDza, 44,2% MDzac), a następnie stanowisko wobec wychowania dzieci: 39,4% (42,9% MDza, 36,5% MDzac), Kościoła: 36,2 (38,1% MDza, 34,6% MDzac), czasu poświęconego domowi: 29,8% (45,2% MDza, 17,3% MDzac), kształtowania czasu wolnego: 26,6% (23,8% MDza, 28,8% MDzac).

17,0 % ogółu ankietowanych żon diakonów stałych stwierdza, że nie ma pomiędzy nimi a mężami żadnych nieporozumień (16,7% MDza, 17,3% MDzac). Typowo kobiecie jest owo „mój mąż nie widzi żadnych problemów”: 1,1% (2,4% MDza, 0,0% MDzac).

5. Na koniec zajmiemy się społecznym pochodzeniem diakonów stałych, a całość zamkniemy refleksją na temat ich wykształcenia i kształcenia permanentnego.

a. Autor dokonał bardzo interesującego zabiegu, a mianowicie sprawę pochodzenia społecznego diakona porównał z badaniami dotyczącymi diakonów w RFN (przed zjednoczeniem), księży i teologów świeckich.

Najwięcej diakonów wywodzi się ze środowiska robotniczego. Wynika to tak z badań naszego Autora (43,4%), jak i Wollmann (42,3%). Jeśli chodzi o księży i teologów, to tylko 20,0% lub 18,2% pochodzi z tych rodzin.

Z rodzin urzędniczych lub drobnych właścicieli pochodzi kolejno: 41,2% diakonów (badania Weissa), 29,6% diakonów (badania Wollmann), 37,0% księży, 52,1% teologów świeckich.

b. Tu interesować nas będzie jedynie wykształcenie, jakie musieli zdobyć diakoni, by mogli pełnić swą posługę.

Rozporządzenia w tej sprawie są jasne: tak, a raczej przede wszystkim, diakoni pełniący swą posługę zawodowo, jako diakoni pełniący swą służbę i wykonujący zarazem swój zawód cywilny zobowiązani są do specjalnego kształcenia, które kwalifikowałoby ich do tego rodzaju służby. Wprawdzie Kodeks Prawa Kanonicznego stawia mniejsze zobowiązania wobec diakonów pracujących w zawodzie cywilnym, to jednak na wykształcenie stalego diakona muszą składać się trzy komponenty: wykształcenie, przyuczenie do wykonywanej posługi/zawodu (Berufseinfuehrung) i kształcenie permanentne.

Do istotnych elementów wykształcenia należą: formacja duchowa, pogłębianie i permanentne kształcenie teologiczne, szkolenie, pogłębianie i permanentne doszkalanie pastoralno-zawodowe.

Formację duchową zyskuje przyszły kandydat na diakona i sam diakon przede wszystkim w tzw. kręgu diakonackim¹⁸. Tu właśnie uczy się modlitwy, uczestniczy w tzw. rozmowach na temat Pisma św. i wiary (Glaubens- und Schriftgespräch), wspólnych mszach św. i rekolekcjach lub dniach skupienia.

Wykształcenie teologiczne może kandydat na diakona uzyskać poprzez ukończenie odpowiedniego, trwającego trzy lata studium organizowanego w diecezji lub przez kilka diecezji w specjalnie do tego celu przygotowanym ośrodku albo poprzez ukończenie zaocznych studiów teologicznych.

Przyuczenie do wykonywanego w przyszłości zawodu zależne jest od przyszłego profilu zawodowego. Tak więc są z tego powodu organizowane w diecezji podstawowe kursy homiletyczno-liturgiczne lub społeczno-diakonalne. Ukończenie takiego kursu wymaga odbycia rocznej praktyki w parafii pod kierunkiem oddelegowanego moderatora.

*

Praca Andreasa Weissa stanowi nieocenione źródło informacji dla tych wszystkich Kościołów partykularnych, w których jeszcze nie wprowadzono diakonatu stałego. Pozwala bowiem na zapoznanie się z bogatą problematyką teorii diakonatu, jak i praktycznych rozwiązań, blaskami i cieniami, które współtworzą obraz diakonatu stałego i stałego diakona, który pełni swą posługę najpierw w Kościele domowym, a potem parafialnym lub diecezjalnym.

Uważne studium przedstawionej tu książki pozwoli na umiejętne wprowadzenie i organizowanie posługi stałego diakona w tych Kościołach, w których nie został on jeszcze wprowadzony.

¹⁸ Każdy z kandydatów na diakona musi przed święceniami przynajmniej przez 3 lata uczestniczyć aktywnie w kręgu diakonackim (Diakonatskreis). Przynależność do kręgu może być zredukowana do lat 2, jeśli kandydat przez wiele lat pełnił posługę pastoralną w duszpasterstwie.